

Ursprungsbefolkningar fungerar som markörer för klimatkrisen

Klimatmötet i Glasgow har börjat när jag skriver den här ledaren. FN chefen, Antonio Guterres sade i sitt inledningstal: *Failure is not an option!* Spelet mellan länder globalt för att påverka miljökrisen illustreras dagligen i våra tidningar. Oljestaterna bromsar miljöarbetet och har lobbat för att i dokument ta bort faran med de fossila bränslena. Johan Rockström o.a. skriver att ”*Mer vatten måste skyddas om vi ska klara klimatmålen*”. Det räcker inte med att hantera utsläpp av CO2 från transporter, industri och annan energianvändning (1).

Urbefolkningar runt om i vår värld lever nära naturen eller av naturen. Det gäller i högsta grad samerna i Sapmi. Sapmi som omfattas, förutom Sverige, av länderna Finland, Norge, och Ryssland. Sapmi breder ut sig i Arktisområdet från Kolahalvön till Dalarna. Förutsättningarna för att bevara miljön och skapa en hållbar utveckling är detsamma som för hälsa – nämligen fred, utbildning, mat, inkomster, ett stabilt ekosystem, hållbara resurser, stödjande sociala nätverk, social rättvisa och jämlikhet. För att åstadkomma förändring för bättre hälsa i befolkningen är möjligheter att påverka i lokalsamhället avgörande. Hälsa är en fråga om möjligheter till att påverka, makt och resurser. Men att förändra är inte lätt. Att förespråka delaktighet i lokalsamhällen innebär att en decentraliseringsprocess startas. En sådan process är en utmaning för den centraliserade politiska och ekonomiska makten (2).

Konsekvenserna av de globala miljöförändringarna för den samiska befolkningen i Sapmi har nyligen skildrats i ett avhandlingsarbete från Umeå universitet av Maria Furberg (3). Hon studerade hur väderleken förändrats under de senaste 30 åren. Sedan 1970-talet har vintrarna i norra Sverige blivit varmare, snösäsongerna och köldperioder kortare (en del väderstationer rapporterar mer än två månader kortare snösäsonger), och våren har kommit tidigare. Effekterna för den renskötande befolkningen har blivit upplevd stress och hot mot den traditionella livsstilen och möjligheter att kunna ge mat till renarna. Det här har satt stor press på den renskötande delen av den samiska befolkningen. Sapmi ligger i den arktiska delen av Norden och i dessa regioner är klimatförändringen med värme förändring större än i resten av världen (4).

I oktober 2021 presenterade Sametinget i en bilaga till DN: *Samer. Om Sveriges ursprungsfolk Samerna och deras land* (5). Från denna rapport från Sametinget får vi lära att det finns totalt ca 80 000 samer i de fyra länderna med Finland 8 000, Norge 50 000, Sverige 20 000 och Ryssland 2 000. Men idag menar forskarna att samerna är fler än så. Samerna är ett av världens urfolk. Med detta förstås att de levt på samma plats genom historien, innan länderna koloniserades. De har ett eget språk med tre delar: östsamiska, centralsamiska och sydsamiska. Men i

Sverige finns också olika dialekter som nordsamiska, lulesamiska, pitesamiska, umesamiska och sydsamiska. Ungefär 10 procent av de svenska samerna är samsatta inom rennärningen. Till de traditionella samiska näringarna hör även slöjden, jakten och fisket. Till nyare näringar hör turism, media, konst och musik.

Sametinget är både en statlig myndighet med förvaltningsuppgifter och ett folkvalt samiskt parlament med uppdraget att verka för en levande samisk kultur i Sverige. Ansvarsområdena för Sametinget är ansvar för språk, kultur och rennärning. I bilagan finns en artikel från Sametinget där det sägs: *”Sanningen måste upp på bordet. Utan en ordentlig genomlysning, där saker lyfts upp i ljuset, kan Sverige inte göra sig fri från gamla fördomar om samer och de gamla orättvisor vi har varit utsatta för”*. Vidare: *”det samiska folket har genom historien blivit utsatt för övergrepp, kränkningar och rasism. Inte minst under 1900-talet”*. Mot den här bakgrunden skall nu en Sanningskommission tillsättas för att sammanställa och beskriva det som ägt rum men också förslag till åtgärder som kan påverka utformningen av Sveriges samepolitik.

Under de senaste åren har samernas situation beskrivits i Augustprisbelönade böcker. År 2016 fick Ann-Helén Laestadius Augustpriset i kategorin barn-och ungdomsbok med titeln *”Tio över ett”*. År 2018 vann Linnea Axelsson i kategorin årets svenska skönlitterära bok med hennes *”Aednan”*. Romanen beskriver tre generationer samiska kvinnor och deras liv från tidigt 1900-tal till idag. År 2020 fick Elin Abba Labba Augustpriset i kategorin bästa fackbok, *”Herrarna satte oss bit”*, för hennes skildring av tvångsförflyttningarna av samer som påbörjades i Sverige år 1919.

I april 2016 presenterade Svenska kyrkan en vitbok om kyrkans delaktighet i förtrycket mot samer. Den finns nu också digitalt tillgänglig (6). Vitboken är framtagen av Umeå universitet och Svenska kyrkan har stött forskningen ekonomiskt så att den kunde bli av. I vitboken finns mycket skrämmande att läsa om till exempel kyrkans bidrag till rasbiologin, och om nomadskolor som segregerade familjer. *”Vitboken synliggör och bekräftar samernas historia och kränkningarnas konsekvenser, något som många inte känner till idag. Det är viktigt att kyrkans beslutsfattare och medarbetare – och allmänheten – får ta del av dessa samiska erfarenheter”* säger Sylvia Sparrock, ordförande i Samiska rådet i Svenska kyrkan. *”För att kunna bygga upp relationen med det samiska folket måste kyrka och stat ta ansvar och återställa det som blivit fel. Det här kan vara en bra början”*. I sitt förord i vitboken betonar ärkebiskop Antje Jackelén hur viktig boken är för att göra upp med kyrkans historia av kolonialism, och som mobilisering av viljan att bygga ömsesidiga, respektfulla och rättvisa relationer.

*Bo J A Haglund
Redaktör och professor
Institutionen för Global Hälsa
Karolinska Institutet*

Referenser

1. Holmgren T., Gordon L., Rockström J., Modéer U. (2021). Mer vatten måste skyddas om vi ska klara klimatmålen. DN debatt 2021-10-30. <https://www.dn.se/debatt/mer-vatten-maste-skyddas-om-vi-ska-klara-klimatmalen/>
2. Haglund B.J.A., Pettersson B., Finer D., Tillgren P. (1996). Creating supportive environments for health. Stories from the Third International Conference on Health Promotion, Sundsvall, Sweden. Public Health in Action 3. Geneva, World Health Organization.
3. Furberg M. (2016). Towards the Limits. Climate Change Aspects of Life and Health in Northern Sweden. Avhandling, Institutionen för Folkhälsa och Klinisk medicin och Institutionen för kliniska Mikrobiologi. Umeå Universitet.
4. Haglund BJA. (2020). Global Warming, a Major Challenge for Health Promotion Research. Socialmedicinsk tidskrift, vol 97; nr 3, pp 353-63. Länk: <https://socialmedicinsktidskrift.se/index.php/smt/article/view/2275/2131>
5. Samer. Om Sveriges ursprungsfolk Samerna och deras land. <https://etidning.dn.se/3121/kundtidning-dn/461935/2021-10-30/r/1/?mainissue=462237>
6. Lindmark D. & Sundström O. (red.) ”*De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna.*” Del I och Del II <https://www.svenskakyrkan.se/forskning/vitboken>